

Louis-Albert Revah. *Berl, un juif de France*. Grasset

De twintigste eeuw is de eeuw van de bizarre politieke levenslopen. Wat te denken van een Franse syndicalist die Nietzsche leest en fascist wordt om tenslotte als verzetsstrijder in Bergen-Belsen te sterven? En wat van een Oostenrijkse halfjoodse toneelschrijver, in de jaren twintig links en daarna rechts, die tijdens het Derde Rijk nazi wil worden, zich daarom officieel tot bastaard laat verklaren, in 1945 in het verzet gaat en eindigt als gewaardeerd DDR-auteur? Of van een Frans-joodse auteur en journalist, die in de jaren twintig de revolutie predikt, in 1940 enkele beruchte redevoweringen voor Pétain schrijft en zijn laatste levensjaren slijt als literator en 'voltairiaanse' wijze?

Als verzonnen romanpersonages zouden Georges Valois, Arnolt Bronnen en Emmanuel Berl ongetwijfeld door menigeen ongeloofwaardig zijn gevonden, maar omdat ze echt hebben bestaan, roepen ze eerder verbazing en nieuwsgierigheid op. Je zou willen weten wat al die tegenstrijdige keuzen en wendingen met elkaar verbindt, als er tenminste van enige verbinding of coherentie sprake is geweest.

Van het drietal is Emmanuel Berl (1892-1976) vermoedelijk de bekendste. Zeker in Frankrijk, maar ook een beetje in Nederland, dankzij het Privédomein van de Arbeiderspers, waarin van Berl een bundel autobiografische verhalen (*Rachel en andere gratiën*) is verschenen, evenals een lang interview (*Verhoor*) door Patrick Modiano, bij wie de fascinatie voor zo'n ongrijpbaar leven niet hoeft te verbazen.

Modiano is er niet opuit alle raadsels op te lossen, net zo min trouwens als Berl zelf. Volgens hem bestond de mens simpelweg uit meerdere 'ikken', zodat hij in *Rachel* kan schrijven: 'Ik sleep het stof van een menigte kadavers met me mee'. Het leven als een permanente gedaanteverwisseling, zonder continuïteit of samenhang.

Louis-Albert Revah is het niet met hem eens. In zijn psycho-biografie *Berl, un juif de France* gaat hij aan de hand van Freuds theorieën op zoek naar de verborgen 'eenheid' in Berls verwarrende leven. Iets dergelijks heeft Revah al eerder gedaan, en met verrassend resultaat, bij Julien Benda, bekend van van *La trahison des clercs* (1927), die in dit nieuwe boek geregeld mag komen opdagen als Berls *frère ennemi*. Beiden worstelden met hun joodse afkomst en dweepten met Frankrijk, maar bij de 'sadist' Benda leidde dat tot felle aanvallen op het rechtse nationalisme, terwijl de 'masochist' Berl tenslotte zelf bijna in zo'n nationalist veranderde.

Op deze manier hoopte hij iedereen ervan te overtuigen dat hij tot de 'goede' joden behoorde, in tegenstelling tot degenen die in de jaren dertig op een oorlog met Hitler-Duitsland aandrongen. Oorlog ging volgens Berl in tegen het Franse nationale belang, al speelde er bij hem ook een oprecht pacifisme mee, een erfenis van zijn verblijf in de loopgraven tijdens de Eerste Wereldoorlog. Met soortgelijke argumenten (*France d'abord!* én pacifisme) verdedigde hij de non-interventiepolitiek tijdens de Spaanse Burgeroorlog, het verdrag van München en alle beperkende maatregelen tegen de - veelal joodse - vluchtelingen uit Duitsland.

Geen wonder dat de politici rond Pétain, op zoek naar een ghostwriter, zich in juni 1940 tot Berl wendden. Wat hij de oude maarschalk in de mond legde ('Ik haat de leugens die u zoveel kwaad hebben gedaan. De aarde, zij liegt niet...') had hij

moeiteloos zelf voor zijn rekening kunnen nemen. Het enige wat hem behoedde voor verdere collaboratie, was zijn joodse afkomst, die ondanks alles door de antisemieten van het Vichy-regime niet werd vergeten.

Berl was na de nederlaag in 1940 allerminst de enige die zich achter Pétain schaarde, maar wat bij hem om een verklaring schreeuwt is - naast zijn blindheid voor de ware aard van het nazi-antisemitisme - het contrast met zijn vroegere politieke affecties. Want dezelfde Berl die in 1940 Pétain van tekst voorzag, had in de jaren twintig de 'dood' van de burgerlijke moraal en het burgerlijke denken afgekondigd, de revolutie bezongen, en samen met de communist Barbusse een lezingtoernee door Frankrijk gehouden tegen het fascisme en voor de Sovjet-Unie. Revah heeft gelijk dat deze metamorfose met de historische omstandigheden en Berls politieke ideeën alléén niet goed te begrijpen valt.

Van een psycho-biograaf kan men verwachten dat hij bijzondere aandacht zal schenken aan de jeugd van zijn protagonist. Revah opent een doos van Pandora vol schuldgevoelens en al dan niet vermeende tekortkomingen, met als belangrijkste coördinaten: een vroeg gestorven vader, een alomtegenwoordige moeder voor wie de zoon een aanbeden en eveneens vroeg gestorven broer moest vervangen, alsmede een tegenstelling tussen de zakenwereld (vader) en het intellectuele milieu (moeder), waarmee de jonge Berl in het reine moest zien te komen. Aldus wordt Berls masochisme, grenzend aan zelfhaat, niet alleen gekoppeld aan zijn jood-zijn in een antisemitsche omgeving, maar raakt het ook stevig verankerd in zijn zeer specifieke familie-omstandigheden.

Deze hadden ervoor gezorgd, zoals Revah aannemelijk weet te maken, dat Berl, hoewel afkomstig uit een welvarend gezin en begiftigd met vele talenten, uiteindelijk *niet* het uitgestippelde pad koos dat via de École Normale Supérieure had moeten leiden naar een eerbiedwaardige carrière in politiek of wetenschap, maar terecht kwam op een onnavolgbare dwaalweg van eigen signatuur. Minder overtuigend is daarentegen de neiging om ook alle latere wendingen en détail tot Berls *Familienroman* te herleiden: de keuze voor de revolutie tot een verzet tegen de vader, die voor Frankrijk tot een liefde voor de moeder, etc. Terwijl het verdwijnen van de revolutionaire gezindheid in de jaren dertig (wanneer Berl door Gallimard wordt aangezocht als hoofdredacteur van het nieuwe linkse weekblad *Marianne*) weer wordt toegeschreven aan de eindelijk verkregen erkenning door het Parijse establishment.

Met psycho-analytische verklaringen kun je alle kanten op, zo blijkt. Maar door zich nergens op te stellen als een scherpstlijper of een dogmaticus, ontwapent Revah zijn sceptische lezers ook; de psycho-analyse lijkt bij hem allereerst een middel om een terrein open te breken waartoe met andere middelen niet of nauwelijks toegang te verkrijgen is. En gelukkig: ook als masochist met een onopgelost oedipus-complex blijft Berl intrigerend genoeg om de belangstelling voor zijn merkwaardige levensloop gaande te houden.

Het is ook niet gering wat hij allemaal heeft meegemaakt. Of wie hij allemaal heeft gekend, zowel in de politieke als in de literaire *monde*. Toen hij nog op school zat corrigeerde Bergson (een aangetrouwd familielid) zijn proefwerken, tijdens de Eerste Wereldoorlog correspondeerde hij met Proust (ze kregen ruzie over de liefde), in de

jaren twintig gaf hij samen met Drieu la Rochelle een tijdschrift uit, en daarna, toen hij een spin in het Parijse publicitaire web was geworden, leerde hij werkelijk *iedereen* kennen.

Bij Louis-Albert Revah komen we daarover alleen iets te weten, voorzover het van belang is voor de analyse. Zijn psycho-biografie heeft dan ook niets van een omgekieperde kaartenbak, maar vormt een hecht, soms betwistbaar, zij het altijd vernuftig en vaak zelfs spannend betoog. Wie meer over de feiten en de anekdotes wil weten, kan terecht bij de 'gewone' biografie van Bernard Morlino uit 1991, en niet te vergeten bij het schitterende autobiografische werk van Berl zelf, dat hem na zijn politieke ontsporingen een nieuw - ditmaal literair - leven heeft bezorgd dat voortduurt tot op de dag van vandaag.

(*NRC Handelsblad*, 18-7-2003)